УДК 821.162.1-3.09„192/194”

СЛІДИ КОНФЛІКТУ – ПОЛІТИЧНІ В’ЯЗНІ У ПРОЗІ ЗОФІЇ НАЛКОВСЬКОЇ

Аґнєшка Ґаєвська

Познаньський університет імені Адама Міцкевича,
вул. Фредра, 10, Познань, Польща, 61-701;
e-mail: xgajewska@gmail.com

Виконано текстологічний аналіз вибраної прози польської письменниці періоду літературного міжвоєння Зофії Налковської. Запропонований авторкою ракурс прочитання – з позиції постколоніальної і феміністичної критики – сфокусовує її увагу на рольових відношеннях “колонізатора”, якою постає центральна Польща загалом та її владні представники зокрема, і “колонізованого”, якими є етнічні й соціальні меншини Східної Галичини. На рівні художніх текстів – а це повісті З. Налковської “Стіни світу” (1926), “Недобре кохання” (1928) і “Вузли життя” (1948), ці відношення реалізуються в сюжетних лініях про українських і білоруських політичних в’язнів, єврейські погроми та насильство над селянами. Виявлення невиразних слідів історії переслідувань та тлі етнічних конфліктів міжвоєнної Польщі і становить основну мету нашого дослідження.

Ключові слова: політика колонізації, національні меншини, сліди конфлікту, політичні в’язні.

Вагоме значення у творчості Зофії Налковської відіграє фіаско політичного проекту Йозефа Пілсудського, відповідно до якого ІІ Республіка Польща мала бути федеративною державою. У міжвоєнному двадцятилітті існували дві потужні символіко-національні концепції, міцно закорінені в культурі окремих регіонів, які були взаємно суперечливі і вступали між собою в гостре суперництво. Перша з них спиралася на програму ендеції[1] і була пов’язана з думкою про Польщу як про віросповідальну країну, цілісність якої мав забезпечувати католицизм. Як підкреслює Єжи Зарицький, дослідник суспільних взаємин між регіонами, парадигма політики Романа Дмовського (керівника ендеції) надавала ваги Великопольщі, натомість східні території Польської Республіки в рамках націоналістичної течії сприймали у віддалених, не надто істотних категоріях периферії [10, с. 196–203]. Водночас Пілсудський розмістив центр символічного простору країни довкола Вільна і Львова, надаючи тим самим найбільшого значення культурній, віросповідальній і етнічній розмаїтості східної частини тогочасної Польщі [10, с. 196–203]. Завершення війни з більшовиками означало водночас кінець ідеї про федеративну державу, оскільки пілсудчики не дотримали домовленостей та умов союзництва, укладених перед лицем радянської загрози з очільником Української Народної Республіки. Парадоксально, що, як доводить Анджей Фрішке, після ризького

[1] Популярна назва політичної партії, що походить від абревіатури ND (Narodowa Demokracja) – політичного націоналістичного руху в Польщі, започаткованого ще наприкінці XIX ст. – Прим. ред.

© Ґаєвська А., 2013

мирного договору, укладеного 1921 року, східний кордон Польщі був "значно ближчий до концепції Дмовського, ніж Пілсудського", бо ж останньому залежало насамперед на створенні української держави, яка б відокремлювала Польщу від більшовицької Росії. Тоді як керівник ендеції одразу передбачав поділ України між Польщею і Росією [2, с. 25].

Дослідники польсько-литовсько-українсько-білорусько-єврейських стосунків намагаються простежувати різні взаємозалежності, а щораз частіше – за зразком постколоніальних студій – враховувати аспект економічних зв'язків та історії права, що регулювали відношення влади і підлеглих. Культуролог Ян Сова, коментуючи спроби міфологізації минулого в польському дискурсі дослідження східних земель Польщі, наголошує: "Переконання про особливу гібридність культури окраїн є ідеологічною оманою, так само як і твердження про їхню гармонійну багатокультурність слугує заслоною страхіття, якими були тогочасні суспільні відносини" [7, с. 453]. Поданий у праці Я. Сови "Фантомне тіло короля" широкий аналіз польської політики на Сході, що охоплює період з XVI до XX століття, наводить узагальнення, які ціляться в польську легенду про незалежність: "відсутність Республіки Польщі гарантувала стабільність регіону, і цього були свідомі політики і коментатори XIX ст." [7, с. 492]. Такий висновок дає змогу подивитися на національну визвольну ідею з позиції відстороненості і вимагає переформулювання основних риторичних стратегій, присутніх у сучасних наративах, що стосуються минулого. Настанови Яна Сови допомагають також по-новому прочитати літературні твори, беручи до уваги часто пропущені в дотеперішніх інтерпретаціях сюжетні і нараційні лінії, що стосуються економічної залежності, культурного та символічного імперіалізму, а також селянських повстань як вираження спротиву насильству колонізаторів.

Завдяки численним алюзіям і діалогам персонажів у прозі Зофії Налковської можна помітити критичне ставлення письменниці до політики польської держави стосовно національних меншин. Додатковою темою кількох її творів є, між іншим, українські та білоруські політичні в'язні, а протагоністи і наратори її прози звертають увагу на зубожілість селян як безпосередній наслідок експлуатації польських плантаторів. Усі наведені теми вимагають ретельного опрацювання і зіставлення з тогочасною українською літературою історією національно-визвольних і націоналістичних рухів початку XX ст. Потрібно, однак, враховувати, що таке зіставлення кількох відмінних дискурсів про минуле може виявитися болісним і водночас важким для виартикулювання й узгодження. Існує також ризик того, що така спроба залишиться сприйнята через сильну – рівною мірою і в Польщі, і в Україні – історичну політику, яка зосереджує колективну пам'ять навколо спрощених візій поневолення і національної мартирології. Так само, як у випадку повернення до кривавого минулого польсько-німецького протистояння чи до антисемітизму, ми потребуємо нового словника і нової, твореної знизу методології.

Феміністична критика, з огляду на свою багатоспрямованість і відкритість на нові способи мислення, може виявитися під таким кутом зору незвичайно придатною, а при цьому може допомогти в урахуванні тих ділянок, які досі оминали в компаративістичних інтерпретаціях.

Нова історіографія послуговується категорією маргінесів, щоби могти оповісти про минуле без гектографії національних стереотипів та роз'ятрення кривавих ран. Відтак дослідники зосереджують свою увагу, наприклад, на вивченні: неповносправності і хвороб, соціального вилучення, гей-лесбійських студій, історії речей чи хоча би взаємин між людьми і не-людьми[1].

[1] Пор.: [8].

Запропонована стаття про З. Налковську є спробою відкрити польську літературу на нові способи мислення про польсько-українське і польсько-білоруське минуле, проте вимагає доповнення рівнозначних сюжетних ліній з літератури, публіцистики і політичної думки, написаних українською, білоруською та мовою ідиш. Зустріч з таким багатомовним контекстом змінила б напрями читання, визначила б нові проблеми і дала б змогу краще зрозуміти складне минуле.

Налковська і легенда Легіонів

Громадянка – це незвично важлива роль для Налковської і багатьох інших представників і представниць інтелігенції, яка працювала в період міжвоєння. Письменниця належала до численних товариств з надання допомоги, комісій, вона висловлювала думки, давала поради, а також підписувала рапорти. Протягом двадцяти років авторка "Межі"[1] зблизька придивлялася до занепаду легенди Легіонів, а при цьому постійно маскувала політичні теми, вплітаючи їх у традицію популярної літератури, зокрема любовного роману чи кримінальної прози.

Ранні твори Налковської сфокусовані довкола таких подій, як революція 1905 року, I Світова війна, зміни суспільства (між іншими, вимушена зміна стилю життя заможних поміщиків). У пізніших творах ключова політична складова розпізнається щоразу більше, вона стосується конкретних партійних рішень, дій поліції, наростання обмеження громадянських свобод. При цьому можна зазначити, що творчість Налковської внутрішньо суперечлива на кількох рівнях: соціалістичні ідеї з 1905 року переплітаються з алюзіями про виродження родів через нерівні шлюби або з описами одягу на розкішних прийомах. Консерватизм у її творчості змішується з соціалізмом, співчуття до бідних або принижених – зі зневагою до інтелектуальної відсталості і бруду. Налковська творить прозу в часі історико-економічних перетворень, за яких поміщицтво втрачає не тільки фінансове, а й політичне значення. Відтак з цього погляду творчість письменниці становить важливий документ, який образно змальовує змагання зі старими формами і сучасною організацією країни.

Світ у прозі Налковської наповнюють конфлікти між людьми і внутрішня напруга протагоністів. Зарахована до психологічної течії, творчість письменниці зосереджена на незадоволених емоційних та інтелектуальних взаєминах персонажів, які змагаються з розчаруванням, болем і самотністю. Брак віри у можливості зрозуміння іншої людини, численні неврози і фобії героїв переплітаються із сюжетними лініями, пов'язаними з політичними ідеями і суспільними реформами. Особливістю формальних вирішень, до яких вдається Налковська, є те, що, незважаючи на повсюдні у її творчості етнічні і суспільні конфлікти, сліди цих вирішень залишаються невиразними, неоднозначними, а при цьому вимагають ретельності у читанні, яка переміщує складні моменти з основної лінії сюжету на її маргінеси чи просторові описи, концентруючи увагу на другому або третьому плані дії.

Додатково питання політичного тертя у зв'язку з новими кордонами, яке визначила поява 1919 (1921) року на карті Другої Республіки Польщі, протягом двадцяти років зазнають змін, хоча з самого початку вони були обговорюваною темою публіцистичних і суспільних дискусій, проте саме дата укладення миру між державами Антанти і центральними країнами стала власне тим моментом, відколи європейські країни були зобов'язані врегулювати правові питання, з урахуванням інтересів національних меншин.

---

[1] Роман З. Налковської (1935). – Прим. ред.

Рішення Малого Версальського договору[1] між державами–союзницями і об'єднаними країнами та Польщею від 28 червня 1919 року зобов'язують польську владу до визнання польськими громадянами усіх, хто проживає на території нової країни. Підписання договору зобов'язувало також до рівності у ставленні до громадян, незалежно від їхнього походження. У пункті 2 читаємо: "Уряд Польщі зобов'язується надати усім мешканцям, незалежно від народження, національності, мови, раси або релігії, повної і цілковитої безпеки життя і свободи" [1]. Це право увійшло в життя 6 грудня 1920 року.

Територія так званої Східної Галичини зазнавала не тільки багаторазового перетворення під впливом політичних дій, але й була пов'язана з динамічними змінами населення, зумовленими внутрішніми і зовнішніми міграціями [3, с. 352]. Політика полонізації польської влади стосовно українського, білоруського чи єврейського населення асиміляції не сприяла [3, с. 350–353][2].

У прозі Налковської міцні демаркаційні лінії стають очевидними, вони відокремлюють конкретні національності, котрі, зазвичай, не контактують між собою, живуть в окремих анклавах, небагато знаючи одні про одних. Перетин тих кордонів відбувається зазвичай несподівано і грубо, коли персонажі зіштовхуються з бідністю селян, лахміттям єврейського магазину і з насильством, пов'язаним з перерозподілом матеріальних благ.

У трьох творах Налковської – "Стіни світу" (*Ściany świata*, 1926), "Недобре кохання" (*Niedobra miłość*, 1928) та "Вузли життя" (*Węzły życia*, 1948) – можна віднайти кілька невиразних слідів конфліктів на етнічному тлі між поляками та українцями і білорусами (часто важко встановити, про яку властиво меншину йдеться), а також звіти про єврейські погроми. Проза письменниці розкриває грубість суспільних поділів II Республіки Польщі – і соціальних, й етнічних, а також цинізм політичного керівництва. З кінця двадцятих років у її творчості помітний страх перед громадянською війною, неминучість якої посилює описуваний у творах брак політичної волі стосовно розв'язання суспільних конфліктів і націоналістичний курс правлячого табору. Згадані вище прозові твори поєднують між собою дві лінії, пов'язані з політикою щодо меншин: внутрішньої метаморфози протагоністів, які живуть у німбі легенди Легіонів, та праці кількох жіночих персонажів у товариствах опіки над в'язнями.

Першу сюжетну лінію визначають образи Антонія Оксенського з роману "Вузли життя" і Мельхіора Валевича з повісті "Недобре кохання". Обидва персонажі не перестають залишатися вартісними постатями повоєнного світу, незважаючи на те, що вони зраджують ідеали молодості, власне – цілковито їх заперечують. Цезурою таких особистісних змін стає травневий замах, смерть майже тисячі осіб (серед них багатьох цивільних) і політичні репресії, що приходять опісля.

---

[1] Договір, підписаний Польщею (на рівні з Румунією, Грецією, Чехословаччиною і Королівством Сербів, Хорватів і Словенців) в рамках Версальського договору, в якому гарантували права національних меншин. – Прим. ред.

[2] Пор. також: Wołyński konflikt pamięci. Z dr. hab. Grzegorzem Motyką o bolesnej historii polsko-ukraińskiej rozmawiają Magdalena Semczyszyn i Filip Gańczyk [9, с. 14-18]. Мотика наголошує: "пілсудчики у відповідь на саботажі ОУН 1930 року застосували колективну відповідальність до всього українського населення – у місцевість було вислано військові загони і поліцію, які проводили так звані набридливі перевірки, під час яких нищили майно і били мешканців. Своєю чергою, 1938 року на Любельщині було знищено 138 православних церков, багато з яких дуже великої історичної вартості. Такого типу акції викликали серед багатьох українців обґрунтоване почуття несправедливості" [9, с. 14-15].

Другу лінію становить суспільницька діяльність на користь політичних в'язнів, в якій наявний автобіографічний мотив самої Налковської, пов'язаний з її працею як опікунки над в'язнями в 1924–1926 роках, коли письменниця жила в Ґродно. Вже у репортажах з кінця двадцятих років можна віднайти спогади про політичних в'язнів, яких авторка зустрічає під час відвідин у в'язниці. Ці теми повністю розвиваються у "Вузлах життя", в яких образ Соньки Високольської виконує функцію політичних докорів сумління. Її діяльність у нелегальній вже тоді, зліквідованій два роки тому (1937) Лізі Безпеки Прав Людини і Громадянина, зосереджується власне на допомозі політичним в'язням. Це саме вона задає незручні питання про давні союзи і обіцянки табору Пілсудського стосовно громадян країн, які повинні були творити федерацію.

Політичні в'язні і незалежність

У "Вузлах життя" [6] сюжетна лінія політичних в'язнів впроваджена через трьох персонажів: прокурора Оксенського та Соньки і Аґати Високольських. Оксенський на описаній у творі зустрічі в міністерстві змагається з власним минулим. Колись відомий серед еліт багаторічний захисник політичних в'язнів, тепер він змінив фронт і зайняв позицію прокурора, який збирає докази вини проти осіб, звинувачених у діяльності, спрямованій на шкоду держави (уенерівців, комуністів і українських націоналістів). Ця видозміна відображається на його здоров'ї, вона спричиняється до появи в нього голосових галюцинацій, хоча слова, які йому вчуваються, безпосередньо конкретних вироків не стосуються. Щоразу нові карні справи погіршують стан здоров'я Оксенського, оскільки забути йому про них не дозволяє зовиця Сонька, яка допомагає політичним в'язням отримати звільнення під заставу. Коли її втручання безрезультатні, Сонька просить свою матір, Аґату, щоби вона вплинула на рішення Оксенського. Напруга довкола питання в'язнів зростає, коли поступово відкривається еротично-почуттєве напруження, що виникає між прокурором і Аґатою, чия друга донька є дружиною Оксенського.

Прокурор у розмові з Аґатою пояснює, що Сонька вводить його в оману, а підпадаючи під її перверсію, він занедбує свої нові обов'язки. Оксенський пригадує про звільнення на її прохання під заставу в'язня Стуґни, котрий одразу після цього втік закордон. Можливо, це алюзія на бравурні втечі з ув'язнень пілсудчиків, що вже вросли в легенду Легіонів. Під час розкішного прийняття Аґата, натомість, намагається переконати Оксенського, щоби він звільнив смертельно хворого в'язня Цинґала, звинуваченого за "антидержавницьку діяльність". Сонька є працівницею Патронату, а чоловік її сестри – прокурором. Політичні конфлікти здебільшого Налковська вміщує саме в площині родини: відмінні фракції розділяють не стільки окремих членів уряду, соціальні чи етнічні групи, скільки заплутані в емоційні взаємини та зобов'язання родини, посилюючи напругу і засвідчуючи, що загроза громадянської війни зростає і наводить жах на всіх протагоністів.

У попередній в часі повісті під заголовком "Недобре кохання" тема політичних в'язнів поєднана з описом насильства по лінії "двір–селяни", яку можна окреслити як колоніальне насильство. Державна політика в цьому контексті, здається, підтримує інтереси земельних власників, ігноруючи при цьому наростаючі суспільні конфлікти. Важливими протагоністами повісті є дві колонізаторки – графиня Осєнецька і її невістка Флер. Маленька, **ви**снажена діабетом, старша Осєнецька: "Pewnym spojrzeniem, niezawodną intuicją wynalazła sobie i dobrała rządców – i uprawiała olbrzymie obszary ziemi wciąż ścigana grozą parcelacji i reformy. Wydzierała też nie dla siebie, to prawda. Ale i nie dla swoich ludzi. Szemrająca służba folwarczna z trudem otrzymywała należne ordynarie, podnosiła lament o niemożliwe dworskie mieszkania, targowała się o pieniądze" [4, c. 442–443].

Гніт, експлуатація і насильство графині, а також очевидні заяви про необхідність побиття і залякування селян, її протести проти підтримки за державні кошти шкіл для "туземців" – саме так вона називала білорусів і українців, – викликають несмак навіть серед "товариства", що її оточує. Осєнецька жила „między chłopami, których miała za morderców, і Żydami, których miała za wrogów" [4, с. 444]. Її невістка Флер, англійка, на тлі свекрухи видається сучасною і позбавленою упереджень, оскільки "interesowała się polityką. Przybyła tutaj ze środowiska, w którym ideą modną po wojnie stało się humanitarne uznanie prawa każdego narodu do życia – wedle nierealnej ideologii Wilsonowskiej. Leżały jej na sercu przede wszystkim cudze mniejszości narodowe, ciemiężone przez obce państwa, przy czym własne, również ciemiężone, mniejszości – lub raczej większości – we własnych koloniach nie wydawały jej się dostatecznie interesujące" [4, с. 453].

Проте оповідь про звіт реформ чужоземки Флер позбавляє омани: попри те, що спосіб оповіді про утиски меншини змінюється, ситуація "туземців" залишається без змін – адже після інспектування забудов на фільварках і цілого маєтку молода графиня постановляє насамперед відремонтувати палац, відкладаючи решту реформаційних проектів на потім. Алюзія на версальський договір та задум Вудро Вільсона, який передбачав об'єктивне розв'язання колоніальних конфліктів, вказує на брак віри з боку Налковської у безкровні переговори про проблеми кордону. Адже безконфліктно можна змінити винятково кордони чужої країни, і то – як у випадку дій Флер – тільки тоді, коли це не націлено на маєток колонізаторів.

Однак персонажем, який безпосередньо вводить тему політичних в'язнів у повість, є Мельхіор Валевич. Політик, який перед початком війни захищав політичних в'язнів, у незалежній Польщі швидко забуває про правоту тих, котрі і надалі не мають власної країни. У повісті Валевич відвідує свою доньку, яка осіла в прикордонному містечку, знищеному внаслідок військових дій.

Нараційна перспектива послуговується точкою зору Юлека, одного з молодих протагоністів, який зіставляє образ політика, давнього приятеля його батька, відомого з газет і фільмових хронік, із гостем, за яким він спостерігав під час товариських зустрічей із сусідами. Юлек усвідомлює, що Валевич не брав активної участі у збройній боротьбі, а перед війною не належав до таємної організації на підтримку пілсудчиків. Його впливи і стосунки виникали з допомоги конспіраторам різними послугами і надання їм фінансової підтримки, що по завершенні війни забезпечило йому становище сановника. Зміна характеру Валевича є однією з особистісних перемін у повісті, однак саме її можна вирізнити не тільки з огляду на її політичний аспект, але також і з тієї причини, що Юлек звертає увагу на її етичний вимір. Представник молодого покоління приглядається до трьох персонажів покоління батьків, які постійно з'являються в німбі слави Легіонів: до Валевича, Нєтоти і до свого батька Слуханського, і намагається зіставити зміни, які сталися в їхніх переконаннях з плином часу. Однак перспективи Юлека, оповідачки повісті і, можливо, самого Валевича змішуються в тому плані, який пов'язаний із батьком Аґнєшки, а іронічна відстань молодика вступає у гру з гірким коментарем оповідачки – мешканки містечка: "Tak na przykład Walewicz myślał kiedyś tę rzecz, na pozór prostą i naiwną: że każdy naród powinien mieć swoją ziemię i swoje granice, choćby był najmniejszy. Ale w istocie swej ta rzecz nie była wcale prosta i naiwna. Bo oto zakołysał się, przesunął, okręcił w posadach swoich świat – i te same słowa, ta sama prosta prawda znaczyła już w tej chwili zupełnie co innego. Dawniej te słowa – swoja ziemia i swoje granice – to była właśnie Polska. Dziś oznaczały one pomniejszenie jej granic" [4, с. 433–434].

Останнє речення, що стосується звуження кордонів Республіки Польщі, нагадує дилеми описаних вище колонізаторок, зокрема Флер, яка прагне запровадити в маєтку чоловіка соціальні реформи, проте без додаткових грошових затрат. Накладання цих двох ліній одна на одну сприяє показу взаємин влади на рівні конкретного поміщицького двору і на рівні державної політики. В обох випадках для персонажів найважливішим є дотримання status quo.

Для молодого покоління принциповою етичною проблемою є, однак, насамперед ставлення визнаного політика до покарання людей позбавленням волі за їхній світогляд. Адже Валевич отримав суспільне визнання за посильну допомогу жертвам звинувачень у заколотницькій діяльності перед І Світовою війною. У повоєнний час він вже, однак, не домагався скасування цієї справи, яку свого часу окреслював як "potworne krępowanie ducha ludzkiego w jego szlachetnych porywach" [4, с. 434]. Алюзія на політичних в'язнів є, звичайно, й алюзією на позбавлення свободи жертв виконавців травневих замахів – генералів, політиків, членів делегалізованих товариств, проте у прозі Налковської вона з'являється водночас зі згадками про національності, які прагнуть здобути незалежність.

Варто звернути увагу, що, незважаючи на численні згадки про переслідування, у повістях Налковської по-справжньому немає політичних в'язнів. Спільнота, зосереджена довкола еліт, які керують державою або провінційним містечком, лише дискутує під впливом політичних у своїй основі подій про справу позбавлення волі осіб, визнаних національними ворогами. Зазвичай, кілька протагоністів простежують етичні проблеми, пов'язані з політикою щоразу більш авторитарної держави, зіставляючи ідеї, що походять з ПСП (Польської соціалістичної партії), з практикою ББПР (Безпартійного блоку підтримки реформ), і намагаються передати їх під час дискусії решті учасників зустрічей. Жертви політичних репресій позбавлені в прозі Налковської рис обличчя, відтак ми небагато знаємо про їхні ідейні переконання та національність.

У творі "Стіни світу" відвідини в'язниці в Ґродно слугують змальовуванню убивць, злодіїв і шахраїв. Про існування політичних в'язнів довідуємося винятково через опис простору в'язниці та розміщення будинків, які творять своєрідне містечко разом з вуличками, майстернями і каплицею [5, с. 576]. У фрагменті, названому "Люди у в'язниці", присвяченому історії братів Ковилів, натрапляємо на опис найновішої в'язничної споруди, яку відвідує оповідачка: "Trzy szeregi drzwi obiegały wokoło tę halę, jeden nad drugim. Drzwi otwierały się po kolei, gdyśmy do nich podeszli. Tutaj w celach oddzielnych siedzieli ci, którzy jeszcze byli pod śledztwem, albo polityczni, którzy nie mogli być umieszczeni w celach ogólnych, albo niekiedy więźniowie karni, których przenoszono tu z ogólnych cel karnych za złe sprawowanie. Drzwi otwierały się; w każdej celi pod przeciwległą ścianą, poniżej zakratowanego okienka, stał sztywno na baczność jakiś więzień" [5, с. 552].

У наступному фрагменті "Заспокоєння" в'язниця з одиночними камерами, що також була будинком, в якому перебували в ізоляції політичні в'язні, описана як простір, який перетворює людей на в'язнів: "Po żelaznej galerii więzienia celkowego, nad próżnią, rozjaśnioną mgliście światłem szklanego dachu, szliśmy tak wzdłuż szeregu drzwi zamkniętych, zachodząc po kolei do pojedynczych cel. Wszystkie były jednakowe i w każdej pod przeciwległą ścianą stał sztywno na baczność jakiś jednakowy człowiek i odpowiadał na nasze zapytania. Mówię – człowiek, a właściwie był to już tylko więzień. Naprawdę bowiem we wszystkich nich było to samo, związane z ich stanem niewoli: bladość, powolność spojrzenia, obojętność. Każdy z nich siedział długo. Im dłużej siedział, tym więcej było w nim więźnia, a mniej człowieka. Więzienie celkowe odebrało im nie tylko wolność, ale także wszelkie dobro współżycia. Drzwi cel otwierają się po

kolei i po kolei zamykają. I już niedobrze się pamięta, gdzie kto siedzi i za co, i czego chciał. To musi być zapisane na kartce" [5, c. 589].

Простір в'язниці певною мірою сам визначає міру покарання, викликає страждання, а ізоляція, навіть від співв'язнів, веде до апатії і відречення, позбавляє індивідуальності. В цих описах, мабуть, найближче торкаємося дійсних політичних в'язнів, співвідносимося з їхньою ситуацією, оскільки вони увесь час проводять у місці, в якому тримають злочинців перед процесом, щоби викликати в них бажання визнати свою провину, або відбувають покарання за агресивну поведінку стосовно співв'язнів чи за скоєння вбивства. Ізоляція політичних в'язнів спричиняється до того, що вони увесь свій термін ув'язнення відбувають у самотності, що є значно важчою карою, ніж та, якої зазнають вбивці і шахраї.

Серед тих блідих, апатичних в'язнів, що стоять під стіною, є, отже, борці за незалежність України, виконавці замахів і конспіратори. Їхні окремі поодинокі життєписи містяться, однак, не в прозі Налковської, а в прозі українській і білоруській, у колективній пам'яті суспільства, якої письменниця напевно що не знала, але проблеми і прагнення якої, як така, котра пам'ятала період завоювання і зародження Легіонів, добре розуміла.

Відсутність докладної інформації на цю тему у прозі Налковської опосередковано демонструє суворі поділи II Республіки Польщі, а сучасна перспектива робить можливим спостереження, що побоювання Налковської стосовно вибуху громадянської війни справдилися доволі швидко. Письменниця зобразила наростання репресій польської держави щодо меншин і політичних супротивників, а також довела, що ті, хто свого часу боровся за незалежність, дбають винятково про інтереси своїх середовищ і своєї суспільної групи, перетворюючись із жертв на агресорів. Плинність тих ролей на тлі етнічних конфліктів – це одна з основних, позбавлених колізій, тем у понад півстолітній гуманітаристиці.

---

1. Dziennik Ustaw poz. 728: . 2. Friszke A. Grzechy endecji / A. Friszke // Pamięć.pl. Biuletyn IPN. – 2012. – Nr 9. – S. 25. 3. Hryciuk G. Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948 / G. Hryciuk. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. – 424 s. 4. Nałkowska Z. Niedobra miłość / Z. Nałkowska // Nałkowska Z. Pisma wybrane. T. 1 / Wyboru dokonał i przedmową opatrzył W. Mach. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – S. 395–541. 5. Nałkowska Z. Ściany świata / Z. Nałkowska // Nałkowska Z. Pisma wybrane. T. 1 / Wyboru dokonał i przedmową opatrzył W. Mach. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – S. 545–591. 6. Nałkowska Z. Węzły życia / Z. Nałkowska // Nałkowska Z. Pisma wybrane. T. 2 / Wyboru dokonał i przedmową opatrzył W. Mach. – Warszawa : Czytelnik, 1956. – S. 493–722. 7. Sowa J. Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą / J. Sowa. – Kraków : UNIVERSITAS, 2011. – 584 s. 8. Teorie wiedzy o przeszłości na tle współczesnej humanistyki / red. Ewa Domańska. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2010. – 694 s. 9. Wołyński konflikt pamięci. Z dr. hab. Grzegorzem Motyką o bolesnej historii polsko-ukraińskiej rozmawiają Magdalena Semczyszyn i Filip Gańczyk // Pamięć.pl. Biuletyn IPN. – 2012. – Nr 4–5. – S. 14–18. 10. Zarycki T. Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych / T. Zarycki. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. – 363 s.

СЛЕДЫ КОНФЛИКТА – ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЗАКЛЮЧЕННЫЕ В ПРОЗЕ ЗОФЬИ НАЛКОВСКОЙ

Агнешка Гаевска

Познаньский университет имени Адама Мицкевича,
ул. Фредра, 10, Познань, Польша, 61-701;
e-mail: xgajewska@gmail.com

Проанализирована избранная проза известной польской писательницы литературы междувоенного двадцатилетия Зофьи Налковской. Ракурс прочтения текстов – с позиции постколониальной и феминистической критики – фокусирует внимание ее автора на ролевих соотношениях "колонизатора", то есть Центральной Польши вообще и представителей ее властей в частности, и "колонизированного", то есть национальных меньшинств Восточой Галичины. На уровне художественных текстов – а именно, в повестях З. Налковской "Стены мира" (1926), "Плохая любовь" (1928) і "Узлы жизни" (1948), эти соотношения реализуются в сюжетных линиях об украинских и белорусских политических заключенных, еврейских погромах и насилии над крестьянами. Цель научной статьи состоит в том, чтобы выявить невыразительные черты присутствующих следов истории преследований на фоне этнических конфликтов периода междувоенной Польши.

Ключевые слова: политика колонизации, национальные меньшины, следы конфликта, политические заключенные.

TRACES OF THE CONFLICT – POLITICAL PRISONERS IN THE PROSE OF ZOFIA NAŁKOWSKA

Agnieszka Gajewska

Adam Mickiewicz University in Poznań,
10, Fredry Str., Poznan, 61-701 Poland
e-mail: xgajewska@gmail.com

The main aim of the article is highlighting subplots present in the prose works of Nałkowska which are devoted to Ukrainian and Belarusian political prisoners. The author maintains that the Polish colonizing activity along the so-called 'Eastern Borderland' requires a detailed and comprehensive study. The results of this analys is should then be compared against contemporary Ukrainian literature as well as the history of the national liberation and nationalist movements at the beginning of 20th century. The article explores three prose texts by Nałkowska, that is, "Węzły życia" (*The Bonds of Life*), "Niedobra miłość" (*Bad Love*) and "Ściany świata" (*The Walls of the World*). The subplots present in all three works can be analyzed in terms of inevident, yet indelible traces pertaining to ethnic conflicts between Poles, Ukrainians and Belarusians, as well as the Jewish pogroms. The themes that span the above- mentioned text can be outlined as follows: first of all, the radical metamorphosis of political attitudes on the part of the protagonists representing former Legionists; secondly, the heroines' active work for the benefit of the prisoners, also the political ones. In spite of censorship and visibly more and more extreme politics of the authoritarian state towards ethnic minorities, Nałkowska remained one of the few writers who managed to deliver the arrested history of persecutions.

Keywords: politics of colonization, national minority, traces of conflict, political prisoners